

I. В. Сергєєвакандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»**П. О. Лоїш**магістрант кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ЇХНІМИ ОСОБИСТІСНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження кар'єрних орієнтацій старшокласників як психологічного чинника побудови професійної кар'єри та важливого компонента професійного становлення особистості. Проаналізовано виразність кар'єрних орієнтацій юнаків і дівчат. Встановлено, що кар'єрна спрямованість старшокласників зумовлена сукупністю особистісних властивостей: смисложиттєвими орієнтаціями, термінальними цінностями, характерологічними особливостями.

Ключові слова: професійна кар'єра, кар'єрні орієнтації, особистість, особистісні властивості, старшокласник.

Постановка проблеми. Зараз Україна переживає складний період модифікації суспільного розвитку і корінних перетворень у економічних і соціальних галузях, намагаючись вийти на рівень світових стандартів. Але є невідповідність між об'єктивною потребою суспільства у збільшенні головної рушійної сили країни та професійною спрямованістю молоді. Основна причина цього пов'язана з проблемою перших кроків старшокласників на шляху визначення власних професійних переваг.

Юнакам та дівчатам часто бракує інформації щодо професійного вибору в сучасних соціально-економічних умовах, вимог до працівника, стану ринку праці. На цьому етапі старшокласники знайомляться з власними психофізіологічними особливостями і можливостями. Врахування особистісних якостей, цінностей і уявлень школярів безпосередньо впливає на формування їхніх кар'єрних орієнтацій. Юнаки та дівчата орієнтуються на ту професійну діяльність і кар'єру, яка викликати найбільше задоволення і реалізацію особистісного потенціалу [8, с. 196].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями професійної кар'єри займалися В.С. Агапов, О.О. Бодальов, А.С. Борисюк, А. П. Єгошин, В.Ф. Мітін, Є.О. Могільовкин, О.Г. Молл, В.В. Овсяннікова, Л.Г. Почебут, Л.О. Рудкевич, В.О. Чикер та інші дослідники.

Значна увага останнім часом приділяється дослідженню практичних аспектів професійної орієнтації особистості в сучасних соціально-економічних умовах, зокрема в наукових працях Р.С. Гуревича, В.Т. Лозовецької, Н.Г. Ничкало, В.О. Радкевич, О.І. Щербак, М.С. Янцур та ін.

Нині вчені акцентують увагу на залежності успіху професійної кар'єри фахівця від зовнішніх і внутрішніх факторів та пов'язують його, відповідно, з організаційними й особистими структурами [1; 4].

Кар'єрні орієнтації старшокласників більш детально досліджували Д. О. Закатнов, Л. М. Карамушка, О. П. Цариценцева та інші вчені. Психологи відзначають фактори, що впливають на розвиток того чи іншого типу кар'єрної орієнтації. Це – психологічний тип особистості, пізнавальні інтереси, нахили, професійна спрямованість, професійна мотивація. Щоб збільшити шанси вибору належного професійного шляху, слід врахувати особистісні якості, цінності та уявлення школярів. Аналіз впливових факторів збільшує ймовірність вибору старшокласниками тієї кар'єри, яка морально задовольняє і дає можливість реалізувати особистісний потенціал [3; 6; 11].

Отже, накопичено чимало матеріалу щодо вивчення проблеми формування кар'єрних орієнтацій особистості, розкрито важливість своєчасної діагностики та формування відповідних кар'єрних орієнтацій та професійних вподобань. Однак не досить вивченим залишається питання психологічних особливостей кар'єрних орієнтацій учнів та їхнього взаємозв'язку з особистісними характеристиками як суб'єктивним чинником кар'єрного розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою цієї роботи є вивчення кар'єрних орієнтацій старшокласників у взаємозв'язку з їхніми особистісними властивостями.

Виклад основного матеріалу. Кар'єра може розглядатися як професійний шлях до успіху по службових сходинках, до престижного соці-

ального і професійного статусу та положення в суспільстві [1; 2].

Кар'єрні орієнтації – це базові соціальні установки, що відображають важливість кар'єри для людини й тип кар'єри, якому вона надає перевагу. З одного боку, це спрямованість діяльності на реалізацію посадових та професійних цілей, а з іншого – психологічний чинник побудови власної кар'єри та важливий компонент професійного становлення особистості. Кар'єрні орієнтації є кар'єрним потенціалом суб'єкта професійної діяльності, його життєвих стратегій. Вони формуються на основі ціннісних орієнтацій і в процесі набуття життєвого досвіду [4; 5; 7].

Саме в період юнацтва відбуваються основні зміни у професійному самовизначенні. Для вдалого вибору професії юнакам і дівчатам потрібно зіставити три чинники: осмислити власні бажання і наміри, оцінити власні можливості та усвідомити те, що очікує суспільство. Врахування особистісних якостей, цінностей і уявлень учнів безпосередньо впливає на формування їхніх кар'єрних орієнтацій [8; 9; 10].

Емпіричне дослідження проводилось у Райгородоцькій ЗОШ I–III ступенів смт Райгородок Слов'янського району Донецької області. У дослідженні взяли участь 50 учнів 10-х та 11-х класів. Серед них – 27 дівчат та 23 хлопчики.

Під час дослідження нами було використано такі методики: методика вивчення кар'єрних орієнтацій «Якір кар'єри» Е. Шейна; тест «Смисложиттєві орієнтації» Д.О. Леонтьєва; опитувальник термінальних цінностей І.Г. Сеніна; п'ятифакторний особистісний опитувальник («Велика п'ятірка»); методика дослідження макіавеллізму особистості (мак-шкала IV, адаптована Н.В. Кухтовою).

Перший етап емпіричного дослідження полягав у виявленні основних типів кар'єрних орієнтацій старшокласників (табл. 1).

Таблиця 1

Виразність кар'єрних орієнтацій старшокласників за методикою «Якір кар'єри»

Кар'єрні орієнтації	Кількість учнів, %
Професійна компетентність	0
Менеджмент	6
Автономія (незалежність)	11
Стабільність роботи	36
Стабільність місця проживання	11
Служіння	13
Виклик	4
Інтеграція стилів життя	19
Підприємництво	0

Так, серед досліджуваних старшокласників найбільш виражена кар'єрна орієнтація «Стабільність роботи» (36%). Для таких школярів важливе задоволення потреби в безпеці й стабільності, тобто соціальні гарантії, тривалий контракт і стабільне

становище компанії на ринку. Учні, які зорієнтовані на інтеграцію стилів життя (19%), більше цінують своє життя в цілому – де живуть, як вдосконалюються, а не конкретну роботу, кар'єру чи організацію. 13% старшокласників обрали кар'єрну орієнтацію «Служіння». Тобто основними їхніми цінностями є «робота з людьми», «служіння людству», «допомога людям», «бажання зробити світ кращим». У 11% учнів домінує кар'єрна орієнтація «Автономія»: головним критерієм обрання роботи стає можливість працювати в організації, яка забезпечує достатній ступінь свободи. Юнаки та дівчата, які пов'язують себе з географічним регіоном, зорієнтовані на «Стабільність місця проживання» (11%). Для 6% старшокласників значуща кар'єрна орієнтація «Менеджмент». Такі особистості націлені на посаду, яка буде пов'язана з управлінням різними сферами діяльності компанії. Орієнтацію «Виклик» (4%) обирають учні, яким важлива конкуренція, перемога над іншими, подолання перешкод.

На жаль, таких кар'єрних орієнтацій, як «Професійна компетентність» та «Підприємництво», не було виявлено серед досліджуваних старшокласників.

Охарактеризовані професійні типи вказують на те, що у старшокласників у цей період відбувається інтенсивне формування системи ціннісних орієнтацій, що, своєю чергою, зумовлює формування особистісної зрілості. Це пов'язане з появою на цьому віковому етапі необхідних передумов: оволодіння понятійним мисленням, накопичення морального досвіду. Поява переконань в юнацькому віці свідчить про значний якісний злам у характері становлення системи моральних цінностей.

Розглянемо результати діагностики особистісних властивостей старшокласників. Дослідження смисложиттєвих орієнтацій дало змогу виявити особливості переживання осмисленості життя учнями (табл. 2).

Таблиця 2

Виразність показників смисложиттєвих орієнтацій старшокласників, %

Рівень виразності	Смисложиттєві орієнтації та кількість старшокласників				
	Мета в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю-Я	Локус контролю-жизня
Низький	36	17	32	4	13
Середній	64	83	59	92	87
Високий	0	0	9	4	0

Так, у більшості юнаків та дівчат показники цілей в житті (64%), процесу життя (83%), результативності життя (59%) представлені середніми показниками. У старшокласників не зовсім сформовані цілі. Вони не повністю усвідомлюють сам процес свого

життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, перебувають у процесі становлення і осмислення життя в цілому. Учням важко оцінити пройдений відрізок життя та приймати важливі рішення. Орієнтації «Локус контролю-життя» (87%) та «Локус контролю-Я» (92%) також у більшості школярів виражені на середньому рівні.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій старшокласників представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Виразність термінальних цінностей старшокласників (за методикою І.Г. Сеніна), %

Термінальні цінності	Кількість учнів
Досягнення	62
Розвиток себе	13
Високе матеріальне становище	9
Власний престиж	4
Духовне задоволення	2
Активні соціальні контакти	4
Збереження власної індивідуальності	4
Креативність	2

Домінуючою термінальною цінністю старшокласників є «Досягнення» (62%). Це вказує на прагнення старшокласників домагатися насамперед реальних і конкретних результатів у різні періоди життя. Крім того, часто велика кількість життєвих досягнень служить підставою для високої самооцінки.

За результатами діагностики (табл. 4) у досліджуваній вибірці 51% старшокласників – це амбіверти. 27% учнів добрі, чуйні, добре розуміють інших людей, відчують особисту відповідальність за їхній добробут, терпляче ставляться до недоліків інших людей. Сумлінність, відповідальність, обов'язковість, точність і акуратність у спра-

вах проявляють учні з хорошим самоконтролем (19%). 30% досліджуваних емоційно нестійкі – не здатні контролювати свої емоції та імпульсивні потяги. 32% старшокласників притаманна відкритість новому досвіду, легкість ставлення до життя, емоційність. Вони мало звертають увагу на повсякденні справи і обов'язки, уникають рутинної роботи.

Таблиця 4

Виразність показників особистісних властивостей старшокласників (за методикою «Велика п'ятірка»), %

Рівень виразності	Властивості старшокласників				
	Екстраверсія – інтроверсія	Доброчливість – ворожість	Самоконтроль – імпульсивність	Емоційна нестійкість – емоційна стійкість	Експресивність – практичність
Низький	13	9	4	6	0
Середній	51	64	77	64	68
Високий	36	27	19	30	32

Третина (32%) старшокласників показали високий рівень макіавеллізму. Вони прагнуть говорити правду, критичні, прямолінійні, наполегливі в досягненні мети. Їм властиві домінантність, якості лідера, агресивність, наполегливість, прагнення до суперництва, особистісна сила, любов до змагання. Вони можуть нехтувати соціальним схваленням, мати окрему думку, відмінну від думки більшості, водночас пристосовуються до будь-якої ситуації. У 68% досліджуваних середній рівень макіавеллізму.

Для встановлення взаємозв'язку між кар'єрними орієнтаціями старшокласників та їхніми особистісними властивостями нами був застосо-

Таблиця 5

Коефіцієнти інтеркореляцій між показниками кар'єрних орієнтацій та особистісних властивостей старшокласників

Показники інтеркореляцій		Кар'єрні орієнтації						
		Інтеграція стилів життя	Виклик	Служіння	Стабільність місця проживання	Стабільність роботи	Автономія (незалежність)	Менеджмент
Смисложиттєві орієнтації	Мета в житті	0,082	-0,304*	0,299*	0,156	0,112	0,404*	0,258
	Процес життя	-0,155	-0,479*	0,037	0,120	0,173	0,200	0,008
	Локус контролю-життя	-0,017	-0,191	-0,123	-0,216	0,435*	0,095	0,162
Особистісні властивості старшокласників	Екстраверсія – інтроверсія	0,327*	0,563*	0,380*	-0,115	0,341*	-0,069	0,053
	Емоційна нестійкість – стійкість	-0,175	0,263	0,005	0,033	-0,349*	0,349*	0,298
	Експресивність – практичність	0,298*	0,473*	-0,134	0,379*	-0,328*	-0,092	0,086
Термінальні цінності	Високе матеріальне становище	0,324*	0,197	0,134	-0,112	-0,040	0,065	0,356*
	Креативність	0,354*	0,067	0,247	-0,051	-0,023	0,174	0,261
	Збереження власної індивідуальності	0,123	0,017	0,029	0,084	-0,084	0,080	0,361*
Мак-шкала		0,059	-0,023	0,094	0,144	-0,308*	-0,284*	-0,231

ваний метод кореляційного аналізу. Результати представлені у таблиці 5. Всі зазначені коефіцієнти кореляції значущі на рівні $p \leq 0,05$.

Так, кар'єрна орієнтація «Стабільність роботи», яка найбільш представлена в нашій виборці (36%), має тісний прямий зв'язок зі смисложиттєвою орієнтацією «Локус контролю-життя» ($r = 0,435$), позитивно пов'язана зі шкалою «Екстраверсія – інтроверсія» ($r = 0,341$), негативно – зі шкалами «Емоційна нестійкість – стійкість» ($r = -0,349$), «Експресивність – практичність» ($r = -0,328$) та «Мак-шкала» ($r = -0,308$). Тобто школярі, для яких насамперед важлива стабільність роботи, переконані, що можуть контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Вони екстраверти; почуваються самодостатніми, впевненими у своїх силах, емоційно зрілі; не схильні маніпулювати людьми у міжособистісних стосунках. Є реалістами, раціональними, стурбованими своїми матеріальними проблемами, наполегливі у реалізації своїх планів; водночас негнучкі, не люблять різких змін у своєму житті, віддають перевагу постійності та надійності у всьому, що їх оточує.

Кар'єрна орієнтація «Інтеграція стилів життя», яка найбільш значуща для 19% старшокласників, корелює зі шкалами «Екстраверсія – інтроверсія» ($r = 0,327$) та «Експресивність – практичність» ($r = 0,298$), а також термінальними цінностями «Високе матеріальне становище» ($r = 0,324$) і «Креативність» ($r = 0,354$). Таким чином, учні, які цінують своє життя в цілому, бажають збалансованого об'єднання його різних боків, є екстравертами; емоційні, експресивні; прагнуть до реалізації своїх творчих можливостей, внесення різноманітних змін у всі сфери свого життя.

Кар'єрна орієнтація «Служіння», яку обрали 13% старшокласників, позитивно корелює з такою смисложиттєвою орієнтацією, як «Мета в житті» ($r = 0,299$), а також зі шкалою «Екстраверсія – інтроверсія» ($r = 0,380$). Тобто школярі, основними цінностями яких є «робота з людьми», «служіння людству», «допомога людям», «бажання зробити світ кращим», мають цілі в майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу, відчувають потребу спілкування з людьми.

У старшокласників з вираженою орієнтацією у кар'єрі на стабільність місця проживання (11% досліджуваних) досить виражена риса практичності ($r = 0,379$) – прагнення сталості та надійності в усьому, що їх оточує, і відповідно негнучкість.

Школярі (11%), у яких виражена потреба в звільненні від обмежень, організаційних правил, норм, стандартів (кар'єрна орієнтація «Автономія (незалежність)»), мають цілі в майбутньому ($r = 0,404$), емоційно стійкі ($r = 0,349$), з низьким рівнем макіавеллізму ($r = -0,284$).

Кар'єрна орієнтація «Менеджмент» значущо корелює з термінальною цінністю «Високе матеріальне становище». Тобто учні (6%), для яких першорядне значення має управління людьми, проектами, бізнес-процесами, вважають матеріальний достаток головною умовою життєвого добробуту.

Кар'єрна орієнтація «Виклик», обрана 4% старшокласників, зворотно пов'язана зі смисложиттєвими орієнтаціями «Мета в житті» ($r = -0,304$), «Процес життя» ($r = -0,479$), а також має позитивні зв'язки зі шкалами «Екстраверсія – інтроверсія» ($r = 0,563$), «Експресивність – практичність» ($r = 0,473$). Тобто учні, які орієнтовані на те, щоб «кидати виклик», зробити неможливе можливим, вирішувати унікальні завдання, мають цілі в майбутньому, сприймають процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Вони мають екстравертовану спрямованість психіки, раціональні, практичні, наполегливі, але негнучкі.

Висновки та перспективи. Найважливішим чинником побудови кар'єри старшокласників виступає потреба в безпеці, стабільності та передбачуваності майбутніх подій. Відповідальність, відданість, порядок, надійне робоче місце, високі доходи й оцінка з боку керівництва є для них фундаментальними (кар'єрна орієнтація «Стабільність роботи»). Другим важливим для старшокласників чинником є орієнтація на інтеграцію різних сторін способу життя, баланс сім'ї, кар'єри та саморозвитку (кар'єрна орієнтація «Інтеграція стилів життя»).

Кар'єрна спрямованість старшокласників зумовлена сукупністю особистісних властивостей: смисложиттєвими орієнтаціями, термінальними цінностями, характерологічними особливостями. Вони є суб'єктивним чинником кар'єрного розвитку юнаків та дівчат. Юнаки та дівчата орієнтуються на ту професійну діяльність і кар'єру, яка викликати найбільше задоволення і реалізацію особистісного потенціалу.

Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми потребують, на наш погляд, більш детального вивчення кар'єрних орієнтацій старшокласників з урахуванням гендерного аспекту.

Література:

1. Богатырева О.О. Психологические предпосылки карьерного роста. *Вопросы психологии*. 2008. № 3. С. 92–98.
2. Борисюк А.С. Професійна кар'єра як соціально-психологічний феномен: етапи, типи проф. кар'єри. *Проблеми заг. та пед. психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2007. Т. 9, ч. 4. С. 94–101.
3. Гумеров Д.В. Проблема карьерных ориентаций в пространстве профессионального развития личности. *Вестник Университета Российской Академии образования*. 2012. № 1. С. 53–56.

4. Долгих Л.М. Кар'єрні домагання як суб'єктивний механізм професійної самореалізації. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. С. 64–71.
5. Жданович А.А. Карьерные ориентации в структуре профессиональной Я-концепции студентов : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. М., 2011. 277 с.
6. Карамушка Т.В. Типи кар'єрних орієнтацій старшокласників. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наукових праць XIII Міжнародної наукової конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (14–15 квітня 2011 р., м. Київ). Київ : Фенікс, 2011. С. 114–120.
7. Овсяннікова В.В. Особливості професійної кар'єри особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 1. С. 91–104.
8. Павелків Р.В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2011. 469 с.
9. Полянская Е.Н. Индивидуально-типические особенности настойчивости, инициативности и карьерных ориентаций студентов: дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Москва, 2008. 175 с.
10. Сидоренко В.К. Наукові основи професійного самовизначення школярів: зміст трудового навчання як засіб профорієнтації школярів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2000. № 2. С. 48–53.
11. Цариценцева О.П. Карьерные ориентации современной молодежи: теория, эксперимент, тренинг : монография. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2010. № 6. С. 73–74.

Сергеева И. В., Лоиш П. А. Взаимосвязь карьерных ориентаций старшеклассников с их личностными свойствами

Статья посвящена анализу результатов эмпирического исследования карьерных ориентаций старшеклассников как психологического фактора построения профессиональной карьеры и важного компонента профессионального становления личности. Проанализирована выраженность карьерных ориентаций юношей и девушек. Установлено, что карьерная направленность старшеклассников обусловлена совокупностью личностных свойств: смысложизненными ориентациями, терминальными ценностями, характерологическими особенностями.

Ключевые слова: профессиональная карьера, карьерные ориентации, личность, личностные свойства, старшеклассник.

Serhieieva I. V., Loish P. O. Relationships of career prospects of senior students with their personal traits

The article is devoted to the analysis of the results of empirical research of career prospects of senior students as a psychological factor for the construction of a professional career and an important component of individual professional development. Expressiveness of career prospects of boys and girls is analyzed. It is established that the career prospect of senior students is due to a complex of personal traits: the meaning of life directions, terminal values, characterological features.

Key words: professional career, career direction, personality, personality traits, senior student.